

Eksegēze „Jēzus un samariete pie akas Jāņa evaņģēlijs 4. nodaļa”

Dr. theol. Dace Balode

Ievads

Visā Jāņa evaņģēlijā parādās sievietes kā uzticamas ticības liecinieces. Piemēram, Marija no Magdalas (Jņ 20,11-18), Marta (Jņ 11,5-27) un Jēzus māte Jņ 19,25-27. Sievietes te parādās blakus vīriešiem kā evaņģēlija liecinieces un tiek uzsvērta arī Jēzus mīlestība iepretī viņām gluži tāpat kā iepretī Jēzus sekotājiem vīriešiem. Šis uzsvars uz sieviešu ticības apliecinājumu, iespējams, ir liecība tam, ka draudzē, kurā tapis Jāņa evaņģēlijs, sievietes spēlējušas svarīgu lomu, lai arī varbūt citās (kā to liecina Pastorālās vēstules) tas tā vairs nav. Protams, viena no visspilgtākajām evaņģēlija vietām, kas runā par sievieti kā ticības liecinieci ir Jāņa evaņģēlija 4. nodaļa – Jēzus saruna ar samarieti pie akas un viņas pasludinājums pēc šīs sarunas.

Interpretācija

Jāņa evaņģēlija 4.nodaļā uzmanība tiks pievērsta trim svarīgiem Jēzus un samarietes dialoga aspektiem, tā kā to apraksta Jāņa evaņģēlija autors.¹

1. Jēzus salauž mītu par bīstamo sievieti.
2. Jauna ticības identitāte.
3. Dialoga nozīme.

1. Vispirms jāpievērš uzmanība situācijai, kurā Jēzus sastopas ar samarieti. Šī saruna notiek pie akas. Jēzus tur ir apstājies, lai atpūstos, jo viņš ir noguris. Viņa mācekļi ir devušies uz pilsētu, lai sagādātu ēdienu un nu “uz skatuves” parādās kāda sieviete, kas nāk pie akas smelt ūdeni. Evaņģēlists atspoguļo sarunu no Jēzus dzīves, kas notiek “zem četrām acīm”, kur nav klāt pat Jēzus mācekļi, kas visur viņam ir sekojuši (4,8). Tādā veidā atspoguļojot šo notikumu, evaņģēlists uzbur gandrīz intīmu ainu, kurā viņš ļauj ieskatīties

¹ Daļa no šī teksta ir publicēta rakstā Balode, Dace, Eine neue Identität für Frauen in der Kirche Lettlands. Über die Suche nach biblischen Antworten zur Entwicklung der Frauenfrage in Osteuropa. In: Adamiak, Elzbieta (Hrsg.) Theologische Frauenforschung in Mittel-Ost-Europa, Jahrbuch der Europäischen Gesellschaft für Theologische Forschung von Frauen 11) Leuven, 2003, 71-84.

savam lasītājam.²

Aka jeb ūdens avots bieži Bībelē ir nozīmīgu norišu vieta, pie tās norisinās sarunas un tiek slēgtas vienošanās.³ Vēl vairāk tomēr aka ir vieta, kas bieži tiek pieminēta, runājot par precībām. Piemēram, patriarhu sievas tiek atrastas tieši pie akas, un arī Mozus savu sievu sastop pie akas.⁴ Šie stāsti bija plaši pazīstami tautā Jēzus laikā, tādēļ evaņģēlija lasītājs viegli varēja stāsta sākumā nonākt pie domas, ka te būs runa par romantisku stāstu, varbūt stāstu par līgavas atrašanu.⁵

Līdzīgi kā stāstos par līgavas meklējumiem, Jēzus pats arī vispirms jautā samarietei pēc ūdens un drīzi vien runa arī ievirzās par vīriem, kas šai sievietei ir bijuši. Tiktāl šī saruna un arī sievietes loma atbilst konvencionālajiem priekšstatiem, ko evaņģēlija lasītājs var iztēloties. Tomēr tieši šajā vietā notiek sarunā kaut kas, kas šo stāstu ievirza pavisam citā gultnē. Samariete tiek konfrontēta ar patiesību par sevi un saprot, ka tas, kas ir viņas priekšā, redz viņas dzīvi, kāda tā ir. Viņa nonāk pie secinājuma, ka Jēzus ir pravielis (4,16-19). No šī brīža saruna kļūst par augsti teoloģisku dialogu starp Jēzu un šo sievu pie akas.

Ar šo pagriezieni šis stāsts vairs neiederas parastajos līgavas meklējumu stāstos, bet vēl vairāk – šis stāsts arī kļūst neparasts tā laika vides jūdu kontekstā. Tā laika pasaulē tika pieņemts, ka vīrietim publiskās vietās iespējami maz vajadzētu sarunāties ar savu sievu, vēl mazāk, protams, ar svešu sievieti, pat neklājās sievieti publiski sveicināt, sarunām vajadzēja notikt caur viņas vīru.⁶ un tādēļ starp vīrieti un sievieti publiskā telpā tika ieturēta stingra distance. Dažkārt pat tika uzskatīts, ka sieviete ir bīstama vīrietim (Sīraka gudrības grāmata 9,1-9).

Jēzus izturēšanās pret šo sievieti pie akas ir tam laikam un pasaulei neparasta. Par to liecina arī mācekļu jautājums, kas brīnās par to, ka Jēzus sarunājas ar sievieti (4,27). Šis mācekļu izbrīns ļoti iespējams mums parāda to, ka ar tādu

² Sal. Zangenbergs, Jürgen, Frühes Christentum in Samarien. Topographische und traditions-geschichtliche Studien zu den Samaritentexten im Johannesevangelium Tübingen; Basel, 1998, 110.

³ Piemēram, 1.Moz 16,7; 21,25-32; 26,18-22.

⁴ Salīdzināt, 1.Moz 24,11-27.42f.62-67 (Rebeka); 29,1-14 (Rāhele); Ex 2,16-21 1Sam 9,11.

⁵ Sal. Zangenbergs, Jürgen, Frühes Christentum in Samarien. Topographische und traditions-geschichtliche Studien zu den Samaritentexten im Johannesevangelium Tübingen; Basel, 1998, 108-109.

⁶ Mišna, traktāts Avot I,5, varbūt datējams ar 150g. p.m.ē.; Babilonijas Talmūds Erub 53b.

pašu izbrīnu šo rakstu vietu lasītu tā laika lasītājs. Katrā ziņā evaņģēlists mums rāda to, ka Jēzus pārkāpj sava laika uzvedības normas. Viņš neizvairās no sievietes kā sievietes, bet gan sarunājas ar to. Te sieviete vairs neparādās kā bīstama, no kuras būtu jāizvairās, viņa nav arī "tikai" līgava, tātad svarīga tikai ar savu seksualitāti, bet gan starp Jēzu un sievieti notiek dziļa teoloģiska saruna. Līdzīgi, kā, piemēram, rakstu mācītājs Nikodēms evaņģēlija 3. nodaļā, viņa ir cienīga sarunu biedre teoloģiskai diskusijai, kuras noslēgumā tā vaiņagojas ar Jēzus pašatklāsmi.

Iepretī tam, ko varbūt "vidusmēra" evaņģēlija lasītājs sākotnēji sagaidīja no šī stāsta, Jēzus ieliek sievieti citā lomā: viņš uzskata viņu par pietiekami cienīgu, lai ar viņu sarunātos par teoloģiskām tēmām, lai viņai atklātu savu patieso būtību un visbeidzot, lai viņa stāstītu citiem par viņu. Šī stāsta beigās samariete kļūst par misionāri, viņa liecina par Jēzu, par to, ko ar viņu ir piedzīvojusi (4,39). Tas pats vārds, kas lietots šeit par samarietes liecību ("*marthureo*") ir lietots arī par liecību, ko par Jēzu nodod Jānis (Jņ 1,7) un arī mīļākais māceklis (19,35). Ar to viņas sludināšana ir nolikta vienā līmenī ar šo tik svarīgo ticības liecinieku vēsti.⁷ Viņa iegūst jaunu identitāti kā sieviete, viņa vairs nav bīstamā, nezinošā sieviete, bet gan sludinātāja, kuras vārdus dzirdējuši, kā Jāņa evaņģēlijā teikts, "daudzi šīs pilsētas samarieši sāka ticēt Viņam" (Jņ 4,39).

2. Tomēr šajā stāstā nav runa tikai par aizspriedumiem par sievieti un jaunas sievietes identitātes izveidošanos. Ir runa arī par jaunu reliģisku identitāti vispār. Jāņa evaņģēlija autors uzsver vēl vienu sievietes pie akas identitātes aspektu – viņa ir samariete. Tas būtu vēl viens iemesls, kāpēc Jēzus kā jūdām vajadzētu izvairīties no sarunas ar viņu. Tomēr arī šajā ziņā Jņ 4 ir stāsts par parasto konvenciju pārkāpšanu.

No paša Jāņa evaņģēlija teksta ir redzams, ka "jūdi ar samariešiem nesagājās" (Jņ 4,9). Starp jūdiem un samariešiem pastāvēja gadu simtiem ildzis reliģisks konflikts. Samarieši kā nacionāla un reliģiska grupa izveidojās pēc Asīrijas iebrukšanas Izraēlā 722. gadā p.m.ē. Tad jūdu turīgākie tika deportēti uz

⁷ Barrett, Charles Kingsley, *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen, 1990, 260.

Asīriju, bet Ziemeļos palika kāda tautas daļa, kas sajaucās ar jaunienācējiem Izraēla zemē. No Bībeles ir zināms, ka pēceksīla laikā samarieši jau nedrīkstēja piedalīties tempļa atjaunošanā (Neh 2,19-20). Ap 1. gs. pretešķības starp jūdiem un samariešiem kļuva arvien izteiktākas. Samariešus jūdi uzskatīja par nešķīstiem, un tādēļ jūdi izvairījās no saskarsmes ar viņiem.⁸ Nebija atļauts precēties ar samariešiem. Samarieši atzina tikai piecas Mozus grāmatas. Viņi nepiedalījās Jeruzālemes tempļa kultā, bet uzskatīja, ka svarīgākā vieta ir Garicima kalnā, kur Israēls tika svētīts (5. Moz 27, Joz 8).⁹

Samarietes jautājumos ieskanas šī konflikta pamatbūtība. Kad viņa ir sapratusi, ka viņas priekšā ir īpašs cilvēks, viņasprāt pravietis, viņa izmanto nu iespēju, lai uzstādītu to jautājumu, kas jūdu un samariešu vidū tiek apstrīdēts. Viņa grib noskaidrot, kā tad nu īstenībā ir, kurā vietā Dievs ir jāpielūdz, vai Jeruzālemes templī, vai tomēr Garicima kalnā. Acīmredzot arī tā laika evaņģēlija lasītājs šajā brīdī ir sasprindzis un gaida atbildi, kuru pusē tad nu Jēzus nostāsies. Tomēr Jēzus atbildē nav vispār runa par vietu. Kā jau tas ir raksturīgi Jāņa evaņģēlijam, dialogos ar dažādiem cilvēkiem Jēzus atklāj jaunas dimensijas, kuras pat kādreiz viņa sarunu biedri nevar uzreiz aptvert. Piemēram, Jēzus un samarietes sarunas sākumā ūdens kļūst par daudznozīmīgu elementu – samarietes mutē tas ir akas ūdens, kamēr Jēzus runā par mūžīgās dzīvības avotu. (Jņ 4,9-15) Tā nu arī jautājumā par pareizo pielūgsmes vietu, Jēzus atbilde ir par pareizo pielūgsmes veidu neatkarīgi no vietas – Dievs vēlas, lai viņu pielūdz patiesībā un garā. Ar to ne tikai vieta parādās kā otršķirīga, bet arī līdzšinējā nacionālā, sociālās un reliģiskā identitāte, lai arī jaunā identitāte balstās uz šo veco, jo ne jūdiem, ne samariešiem pielūgt Dievu nebija nekas svešs.

Sākotnēji tas, ko Jēzus grib pateikt par pielūgšanu garā un patiesībā samarietei vēl ir apslēpts. Evaņģēlija lasītājs var redzēt no viņas atbildes Jēzum, ka viņa nemaz nav tik pārliecināta par šādu tēzi. Viņa atsaucas uz autoritāti, kas, pēc viņas domām, būtu īstā, lai paskaidrotu šādus jautājumus, proti, viņa atgādina par Mesiju, kas visu pateiks. (Jņ 4,25). Uz to Jēzus atbild pavisam īsi: es (tas) esmu. Ar šiem vārdiem Jāņa evaņģēlijā ievadīti tā saucamie "es esmu" teicieni.

⁸ Mišna, traktāts Niddah IV,1.

⁹ Dietzfelbinger, Christian, Das Evangelium nach Johannes, Zürich, 2001, 98-101.

¹⁰ Tie ir kā zibens uzplaisnījumi cauri visam evaņģēlijam, Jēzus pašatklāsmē, kas rāda viņu kā paša Esošā t.i. Dieva patiesību, kas ienāk šajā pasaulē. Arī te, sarunā ar samarieti, Jēzus atklājas kā Dieva patiesības sūtnis.

3. Līdz šim runāts par diviem nozīmīgiem Jēzus un samarietes dialoga aspektiem – sarunā ar Jēzu tātad tiek lauztas pierastās uzvedības normas vismaz divos veidos. Vēl jāuzsver trešais būtiskais šī stāsta aspekts – dialoga nozīme jaunas sievietes identitātes veidošanā.

Jāņa evaņģēlija 4. nodaļa stāsta par sievieti, kas no garāmejošas sievietes kļūst par kristietības pasludinātāju, par apustuli. Stāsts soli pa solim atklāj kaut ko par abiem sarunas biedriem. Sieviete visbeidzot kļūst skaidrs- viņš ir Mesija. Ja skatās uz visa evaņģēlija galveno vēsti, var manīt, ka arī šī atziņa nav ir tikai daļa no tā, kas Jēzus patiesībā ir. Samarieši, kas apzīmē Jēzu par pasaules glābēju jau ir tuvāk patiesībai. Soli pa solim atklājas arī samarietes dzīve, viņas laulību liktenis un pašreizējā situācija, kurā ,acīmredzot, viņa dzīvo konkubinātā, viņa parādās arī kā samariete jautājumos par pielūgsmes vietu. Tomēr interesantais šajā dialogā ir tas, ka, lai arī cik nepilnīga ir samarietes atziņa par Jēzus būtību, tomēr, jo vairāk viņa par to kaut ko atklāj, jo vairāk mainās viņas identitāte.

4. Stāsta noslēgumā uzmanība no diviem galvenajiem šī stāsta varoņiem tiek pievērsta vēl citiem personāžiem, ar to stāstam klāt nāk plašāka perspektīva, notikums vairs neattiecas tikai uz Jēzu un samarieti, bet gan arī uz Jēzus mācekļiem, kas atgriežas no gājiena uz pilsētu (27. pants). Viņi ir izbrīnījušies, *thaumazo* precīzāk tulkots būtu šokēti par to, ko viņi redz: Jēzus sarunājas ar sievieti.¹¹ Tā kā evaņģēlists te neuzsver to, ka saruna ir ar samarieti, tad jāpieņem, ka tieši tas, ka Jēzus runā ar sievieti, viņus pārsteidz visvairāk. Šim pārsteigums, protams, iemesls ir meklējams vispārpieņemtajās konvencijās, par ko jau iepriekš runāts. Mācekļi zin, ka neviens jūdu rabīns nerunātu ar sievieti, kur nu vēl par teoloģiskām lietām.¹² Ļoti iespējams, mācekļu tēlos var saredzēt arī Jāņa evaņģēlija laika draudzes pārstāvjus, kuri tāpat kā šie

¹⁰ Jņ 6,35; 8,12; 10,9.11; 14,6; 15,1.

¹¹ Brown, Raymond E., *The Gospel according to John (I-XII)*, New York, 1966, 173

¹² Morris, Leon, *The Gospel according to John*, Grand Rapids, Michigan, 1977, 274.

mācekļi ir izbrīnīti par Jēzus izturēšanos. Evaņģēlists piemin jautājumus, kādi šajā brīdī varētu tikt uzstādīti Jēzum ("Ko tu gribi? Ko tu runā ar viņu?"), tomēr zīmīgi ir tas, ka šie jautājumi neizskan. Lai arī starp Jēzu un viņa mācekļiem notiek disputi, un tā laika pasaulē kritika no mācekļu puses iepretī savam skolotājam nebija nekas neparasts, te mācekļi apstājas Jēzus autoritātes priekšā un neuzdrošinās viņam izteikt pārmētas. No tā var noprast evaņģēlista teoloģiju – Jēzus atklājas un runā, kad un ar ko grib un tas var būt pat nesaprotami viņa mācekļiem, tomēr tas ir pāri par to atbildību, ko viņi nes, tādēļ arī tā ir tā robeža, kur viņi vairs nejautā, kur iezīmējas Jēzus un viņa sūtības suverenitāte.¹³

Interpretācija šodienai

Samariete, kura Jāņa evaņģēlijā ir pieminēta bez vārda, bez šaubām ir reprezentatīvs tēls daudziem citiem. Kam gan? Saskaņā ar evaņģēlista aprakstu viņa dažādā ziņā pieder pie sabiedrībā marginalizētajiem cilvēkiem. Patiesībā viss, ko autors saka, koncentrētā viedā parāda viņu kā "ārpusnieku". Evaņģēlists sakoncentrē dažādus sabiedrībā izplatītus stereotipus: viņa ir sieviete, tātad publiskā telpā nolemta klusēšanai, viņa nav jūdiete, tātad kultiski nešķīsta, viņa dzīvo konkubinātā, tātad nav pelnījusi cieņas pilnu attieksmi. Tomēr tādēļ ka Jēzus viņu pilnībā pieņem, "šis stāsts radikālā veidā reprezentē kristīgās kustības inkluzivitāti".¹⁴ Pēdējais kļūst par pirmo, ļoti apzināti tiek laužti stereotipi, kas nolikuši kādu sabiedrības daļu pazemojošā situācijā. Caur Jēzu cilvēks iegūst jaunu vērtību.

Pirmkristīgā draudzē vienmēr no Jēzus saprata savu jauno identitāti. Viņš pats ir tas, kurš dara šo jauno identitāti iespējamu. Paaugstinātais Kristus ir klātesošs savā draudzē un tas, ka viņš ir pieņēmis visus, kas tai pieder nosaka arī draudzes ētiku, piemēram, Pāvils vēstulēs (1. Kor. 14, Rom 14,1-12 utml). Kristīgās ticības centrā ir Kristus. No šī centra, no attiecībām ar viņu ir izriet tas, ko kristīgā draudze par sevi uzskata. Citiem vārdiem, līdzīgi kā samarietes dialogā ar Jēzu, draudzes identitāte veidojas dialogā ar Jēzu. Katrs laikmets

¹³ Bultmann, Rudolf, Das Evangelium des Johannes, Göttingen, 1978, 142.

¹⁴ Neyrey, Jerome H. What's Wrong With This Picture? John 4, Cultural Stereotypes of Women, and Public and Private Space", <http://www.nd.edu/~jneyrey1/picture.html>, skatīts 23.05.2010.

liek draudzei no jauna definēt to, kas tā ir, ko tā uzskata arī par dažādiem ētiskiem jautājumiem.

Uzticība šim ticības centram var pasargāt baznīcu no ticības satura izplūšanas pluralistiskā pasaulē. Atzīt Jēzu nozīmē, ar Jāņa evaņģēlija vārdiem runājot, viņā saredzēt "pasaules glābēju", viņā saredzēt glābēju mums pašiem, mūsu identitātes tumšajām pusēm.

No otras puses piesaistišanās Jēzum kā ticības centram nozīmē brīvību jaunas identitātes veidošanai, ar kuru var tikt atcelti diskriminējoši sociāli ierobežojumi. No Kristus puses, kā mēs to redzam stāstā par samarieti, ir notikusi sievietes vērtības celšana. Šajā ziņā evaņģēlija stāsts ir mudinājums turpināt pielūgsmei "garā un patiesībā" neatbilstošu ierobežojumu atcelšanu kristīgajā draudzē šodien.

Visbeidzot Kristus kā ticības centrs tādēļ ir svarīgs, lai cīņa par sociālu taisnīgumu nekļūst tikai par sociālu kustību, bet lai tā notiek uz spēcīgas garīguma bāzes. Jauna, patiešām atbrīvojoša sievietes identitāte, var veidoties dialogā ar dzīvo Kristu, kurā Dievs atklājis savu mīlestību uz cilvēku, uz sievieti. Šajā ziņā dialogs ir kaut kas sevī dzīvs, kas vienmēr ved uz jaunu piedzīvojumu, jaunu atziņu, jaunu apliecinājumu, kas gan sievietei, gan arī vīrietim var dāvāt arvien vairāk no patiesas cilvēka cieņas. Tieši tur, kur cilvēks piedzīvo Dievu, notiek pārmaiņas ar viņu pašu.